

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЦТВА

Стаття висвітлює особливості формування правової свідомості у підлітків. Досліджено засоби профілактики девіантної поведінки як фактору бродяжництва. Описано емпіричне дослідження проведене з метою діагностики рівня правової свідомості у підлітків які виховуються в умовах загальноосвітньої школи-інтернату.

Ключові слова: *правова свідомість; підлітки; бродяжництво; загальноосвітній заклад.*

Актуальність. Формування вищого, обізнаного рівня правової свідомості у підростаючого покоління є важливим аспектом для побудови правової держави [3]. Значне місце займає формування правової свідомості, правове виховання та освіта. Розвиток держави відбувається лише за умови достатніх знань чинного законодавства, прав та свобод людей, які живуть у ній [4].

Проблема формування в підлітків правосвідомості є актуальною сьогодні. Оскільки низький її рівень може спричинити розвиток бродяжництва, скоєння правопорушень, порушення норм та традицій. За умов постійного, регулярного, організованого правового виховання можна підвищити рівень правових знань підлітків України.

Девіантна поведінка дітей є значною проблемою сьогодення, останнім часом зростає кількість дітей з відхиленнями. Одним із видів такого відхилення є бродяжництво. Зростання підліткового бродяжництва насамперед пов'язано із кризами в сім'ї: зростанням бідності, погіршенням умов життєдіяльності, руйнуванням моральних цінностей і виховного потенціалу. Складна економічна ситуація змушує батьків залишати своїх дітей на дідусів та бабусь та їхати за кордон на заробітки. У такій ситуації дитина залишається наодинці зі своїми проблемами. Також дуже страждають діти, батьки яких є соціально-неблагонадійними: наркозалежні, алкоголезалежні тощо. Такі діти втікають із дому від побоїв, алкоголю, образ, конфліктів.

Зростання кількості девіантних підлітків також пов'язане із закриттям установ, які надають допомогу підліткам з відхиленнями, адже, залишилося мало суб'єктів, які надають допомогу таким дітям. Держава не піклується про вирішення цієї проблеми. Важливим суб'єктом роботи з підлітками, які знаходяться у складних життєвих обставинах є: Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Служба у справах дітей, загальноосвітні навчальні заклади [2].

Аналіз наукових досліджень. Проблеми відхилень у поведінці дітей завжди цікавили психологів і педагогів. Дослідженням девіантної поведінки займаються як зарубіжні, так і вітчизняні науковці й практики. Структуру агресивного прояву у підлітків досліджували: А. Бодальов, Й. Заградова, М. Левітов, О. Осінський. Проблеми підліткової агресії присвячені праці Н. Алікіної, О. Бовть, Е. Маккобі, О. Степанової, Р. Сирси.

Над проблемою виявлення причин девіантної поведінки підлітків працювали А. Алемаскін, А. Белкін, П. Блонський, Л. Виготський, В. Гатенко, А. Грабаров, Е. Натанзон, В. Степанов.

Значну кількість наукових праць присвячено проблемі правового виховання і формування правосвідомості як надійного засобу профілактики правопорушень. Глибокі концептуальні, обґрунтовані висновки з різних аспектів цієї наукової проблеми містять праці правознавців ХХ ст., зокрема М. Коркунова, Г. Шершеневича, І. Ільїна, Б. Чичеріна, Б. Кістяківського, П. Новгородцева та ін. [1].

Різні аспекти формування правосвідомості відображені в роботах Ю. Антоняна, Н. Афанасьєвої, С. Белічевої, С. Бочарової, З. Білоусової, В. Васильєва, Л. Голубевої, А. Долгової, А. Дулова, Л. Зюбіна, К. Ігошева, І. Кона, Ю. Клейберга, В. Коновалової, М. Костицького, Д. Котова, Л. Міщика, І. Невського, В. Оржеховської, А. Рагінова, В. Татенка, Н. Ткачової, С. Яковенка, М. Ярушкіна та ін.

Питання делінквентної поведінки вивчалися В. Гіндікінім, В. Гураєвою, В. Кондрашенком, В. Менделевичем, В. Семке та ін.

У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі розглядалася субкультура дитячої делінквентності (А. Коен, В. Моргун, Дж. Сатерленд, У. Хеллі, А. Хутон та ін.). Також дослідження проводилися в ракурсі вивчення розвитку правосвідомості підлітків, зокрема, цьому присвячені праці Г. Валіцкаса, О. Губаря,

Н. Діомідової, О. Землянської, В. Луньова, О. Ратінова, М. Раттера, О. Соколової та ін.

Також вивчалися питання профілактики виникнення деформацій правосвідомості та створення педагогічних програм роботи з підлітками, схильними до правопорушень (Р. Благута, М. Ветров, Й. Горінецький, О. Змановська, В. Лемак, В. Туряниця та ін.).

Однак, проблема цілісного вивчення особливостей індивідуальної правосвідомості у дітей підліткового віку, схильних до правопорушень, з урахуванням усіх її складових, повноти характеристик та рівнів сформованості, видів деформацій, на основі використання єдиних теоретичних підходів до розуміння їх суті, визначення параметрів та шкал оцінювання, на сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства, ще не була предметом спеціального дослідження. Недостатньо вивченим залишається і питання розробки відповідних до виявлених особливостей правосвідомості засобів впливу на дітей зазначеної категорії в аспекті забезпечення ранньої профілактики виникнення у них девіантної поведінки.

Мета: висвітлення шляхів формування правової свідомості у підлітків в умовах загальноосвітнього закладу як засобу профілактики бродяжництва

Основний виклад матеріалу. Девіантна поведінка дітей є однією з найактуальніших проблем сьогодення. Одним із видів такої поведінки є бродяжництво. Зростання підліткового бродяжництва насамперед пов'язано з кризами в сім'ї. Проживання безпритульних і бездоглядних дітей поза сім'єю, у підвальних приміщеннях, на вокзалах, ринках, переходах, в антисанітарних умовах спричиняє загрозу ситуацію для їхнього здоров'я, а збільшення їхньої чисельності становить певну загрозу для суспільства. У зв'язку з цим робота з підлітками повинна бути спрямована на подолання в їх поведінці тих мотивів, які пов'язані з проявом схильності до бродяжництва.

Тому загальноосвітні заклади мають здійснювати профілактику бродяжництва серед учнів. Активними суб'єктами здійснення профілактики є такі установи: служба у справах дітей, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді навчальні заклади [2]. Вирішення проблеми бродяжництва вимагає комплексності, систематичності в діяльності всіх суб'єктів соціальної взаємодії. Правова свідомість є основним засобом профілактики девіантної поведінки у підлітків. Формування правової свідомості підлітків має здійснюватись як у сім'ї, так і у школі.

Становлення правосвідомості активізується в ранньому підлітковому віці, коли закладаються основи моральності, формуються соціальні установки, ставлення до себе, до людей, суспільства. Вони носять нестійкий, пошуковий характер. Тому підлітковий вік розглядається як один з найбільш небезпечних для формування протиправної поведінки. Але водночас він є також і найбільш сприятливим для перевиховання дитини, схильної до правопорушень.

Відповідно до мети та поставлених завдань, було проведено емпіричне дослідження для діагностики рівня правової свідомості підлітків. Дослідження з виявлення схильності підлітків до девіантної поведінки проводилося в одній з Миколаївських загальноосвітніх шкіл-інтернатів, серед учнів 8 класу.

Для діагностики рівня правової свідомості було обрано методику «Визначення схильності до девіантної поведінки» О. Н. Орела. Метою є виявлення ціннісних орієнтацій дітей, вивчення схильності до агресії та насилля, схильності до подолання норм і правил, схильності до девіантної поведінки.

Методика діагностики схильності до відхилення поведінки є стандартизованим тестом-опитувальником, призначеним для вимірювання схильності підлітків до різних форм поведінки, яка відхиляється від соціальних норм. Шкали опитувальника поділяються на змістові і службові. Змістові шкали спрямовані на вимірювання психологічного змісту особистісних установок, що спричиняють девіантні форми поведінки. Службова шкала призначена для вимірювання схильності респондента давати про себе соціально схвалювану, а не об'єктивну інформацію.

У ході проведення дослідження були отримані результати, які були піддані подальшій обробці та аналізу. Кожній відповіді за умов відповідності з ключем привласнюється один бал. Потім за кожною шкалою підраховується первинний сумарний бал, який порівнюється з тестовими нормами. При відхиленні індивідуальних результатів досліджуваного від середнього сумарного балу за шкалою більше ніж на 1S, вимірювану психологічну характеристику можна вважати вираженою. Якщо індивідуальний сумарний бал досліджуваного менше середнього на 1S, то вимірювана властивість оцінюється маловираженою.

Результати, отримані за методикою визначення схильності до відхиленої поведінки представлені в діаграмах 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Рис. 1. Шкала установки на соціальну бажаність

Згідно з наведеними результатами в таблиці 1, 37,5 % підлітків при опитуванні давали соціально бажані відповіді, 12,5 % учнів прагнули умисно показати себе в кра-

шому світі, 25 % – до опитування ставились із насторогою та 25 % – не приховували своїх норм і цінностей.

Рис. 2. Шкала схильності до порушення норм і правил

Згідно з отриманими результатами, можна стверджувати, що 12,5 % респондентів схильна протиставляти власні норми і цінності груповим та «порушувати

спокій», 87,5 % дітей схильні слідувати стереотипам і загальноприйнятим нормам поведінки.

Рис. 3. Шкала схильності до адиктивної поведінки

Згідно з наведеними результатами в таблиці 3, бачимо, що 12,5 % дітей схильні до відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, ілю-

зорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем; 87,5 % осіб – є не схильними до адиктивної поведінки.

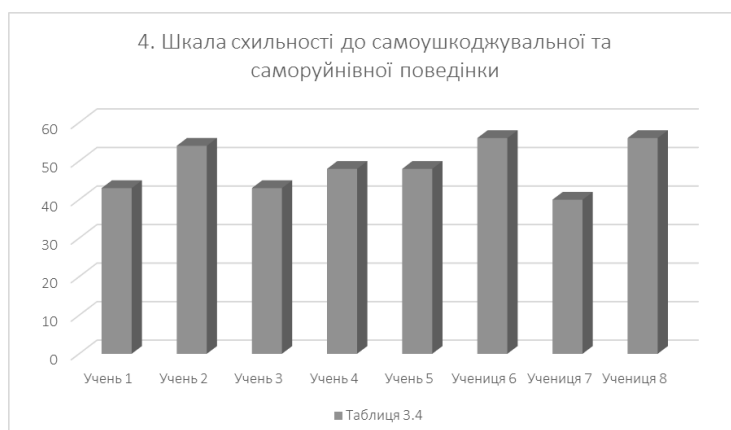

Рис. 4. Шкала схильності до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки

Згідно з отриманими результатами, 37,5 % свідчать про низьку цінність власного життя, схильність до ризику, виражену потребу в гострих відчуттях, про

садомазохістські тенденції; 62,5 % осіб засвідчили відсутність схильності до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки.

Рис. 5. Шкала схильності до агресії та поведінки

Згідно з наведеними результатами в таблиці 3.5, у 50 % респондентів наявні агресивні тенденції; 12,5 % підлітків мають схильність до агресивних взаємин з

іншими людьми, вирішувати проблеми за допомогою насильства, про наявність садистських тенденцій; 37,5 % учнів засвідчили невираженість агресивних тенденцій.

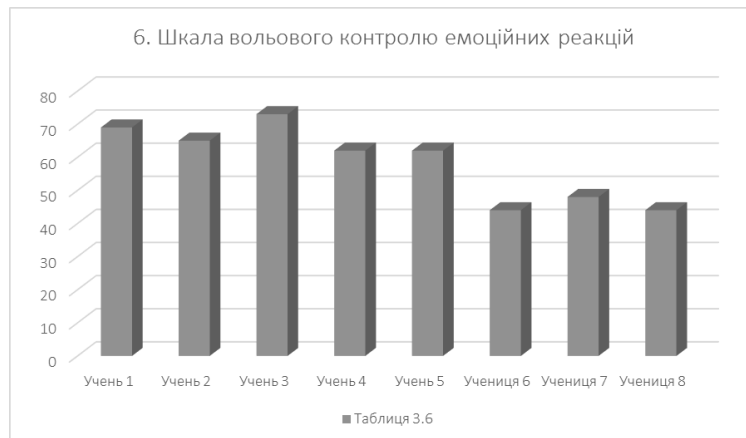

Рис. 6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій

Із таблиці № 6, бачимо, що 62,5 % досліджуваних є схильними до слабого вольового контролю емоційної сфери, нездатність контролювати поведінкові ви-

яви емоційних реакцій; 37,5 % осіб – здатні контролювати свої емоційні реакції та плотьські потяги.

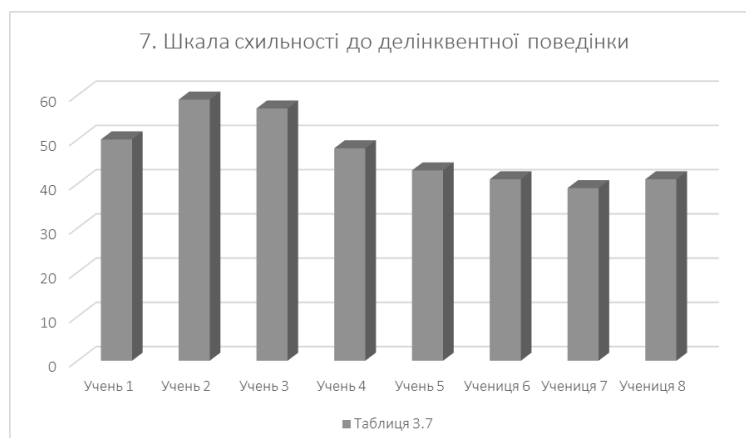

Рис. 7. Шкала схильності до делінквентної поведінки

Згідно з наведеними результатами у таблиці 7, можна стверджувати, що 37,5 % респондентів мають низький рівень соціального контролю; 62,5 % – не схильні до делінквентної поведінки.

Під час проведення опитування у підлітків виникали деякі труднощі, а саме: нерозуміння значення певних висловлювань та деяких складних слів. Загалом, діти були досить відкритими, зацікавленими під час проведення тестування.

Результати схильності підлітків до девіантної поведінки

№	Учні	Низький	Середній	Високий
1	Стас		+	
2	Вова		+	
3	Денис		+	
4	Влад	+		
5	Іван	+		
6	Катя	+		
7	Юля	+		
8	Марина	+		

Отже, згідно з результатами із наведеної таблиці, можна зробити висновок, що 60 % учнів мають низький рівень схильності до девіантної поведінки, 40 % підлітків мають середній рівень. Звідси випливає, що більшість учнів не схильні до правопорушень та девіантної поведінки, але варто зауважити, що менша частина класу все ж таки мають таку схильність. Бродяжництво це один із проявів девіантної поведінки. Рівень схильності до девіантної поведінки тісно пов'язаний із схильністю до бродяжництва.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У ході проведення емпіричного дослідження виявлено, проблема бродяжництва актуальна для сучасного підлітка тому, що близько третини дітей,

які виховуються в інтернатному закладі мають схильність до девіантної поведінки. Її вирішення вимагає комплексності, систематичності в діяльності всіх суб'єктів соціальної взаємодії. Правова свідомість є основним засобом профілактики девіантної поведінки у підлітків. Формування правової свідомості відбувається з самого дитинства та має здійснюватись як у сім'ї, так і у школі. Якщо дитина виховується в неблагополучній родині, то вона потребує допомоги соціального працівника або соціального педагога з приводу правового виховання [5]. Результативність формування правової свідомості буде залежати від правильно підібраних форм та методів роботи.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Підлісний М. М. Цінності та буття особистості : монографія / М. М. Підлісний, В. І. Шубін. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2005. – 128 с.
4. Теорія держави і права : навч. посіб. / В. М. Суботін і ін. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
5. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей». [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086/2005>.

Н. В. Клименюк, С. І. Титоренко,
ННУ ім. В. А. Сухолинського, г. Николаев, Україна

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ У ПОДРОСТКОВ КАК СРЕДСТВО ПРОФИЛАКТИКИ БРОДЯЖНИЧЕСТВА

Статья освещает особенности формирования правового сознания у подростков. Исследованы средства профилактики девиантного поведения, в частности бродяжничества. Описано эмпирическое исследование проведенное с целью диагностики уровня правового сознания у подростков в условиях общеобразовательной школы-интерната.

Ключевые слова: правовое сознание; подростки; бродяжничество; общеобразовательное учреждение.

N. V. Klymeniuk, S. I. Titorenko,
Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University, Mykolaiv, Ukraine

FORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS IN ADOLESCENTS AS A MEANS OF PREVENTION OF VAGRANCY

The article highlights the peculiarities of the formation of legal consciousness in adolescents. The means of prevention of deviant behavior, in particular vagrancy in adolescents in the conditions of a general educational institution, are investigated. The empirical research for diagnosing the level of legal consciousness among adolescents in the conditions of the comprehensive boarding school is described.

Key words: legal consciousness; teenagers; vagrancy; general educational institution.

Рецензенти: Болюбаш Н. М., канд. пед. наук, доцент, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна;
Мещанінов О. П., д-р пед. наук, професор, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.